

Kot tretje, kar velja izpostaviti v obravnavi celjske industrializacije, je vloga tuje podjetniške pobude. Tako kot v širšem slovenskem prostoru tudi celjsko industrializacijo v pomembnem deležu spodbudijo in zaznamujejo podjetniki od drugod, tudi iz precej oddaljenih krajev. Prinesejo voljo, zamisli in kapital. To nedvomno govori o obsegu domače podjetnosti in konkurenčnih značilnosti slovenskega okolja, konkretno celjskega.

Če v času pred drugo svetovno vojno lahko govorimo o raznovrstnosti zasebnih podjetniških praks, oblik in pobud, pa je bilo v obdobju po drugi svetovni vojni vsega tega konec. Vkalupljenje gospodarske dejavnosti po enotnem vzorcu je bilo vsesplošno in dosledno. Prostora za lokalne posebnosti ni moglo in tudi ni smelo biti. Proces odpravljanja predvojne gospodarske strukture je imel zunanji odraz v zaplembah in podržavljenju zasebnih podjetij. Ta prehod avtor slikovito prikaže na primerih posameznih podjetij oziroma usod njihovih lastnikov. Nema lokrat, ali bolje rečeno praviloma, so bile te usode, nedolgo tega še pomembnih in cenjenih mož in žena, tragične, celo zelo tragične. Dokaj podrobno predstavi tudi oblike, značilnosti in dosežke socialistične industrializacije v petdesetih letih. Nato pa presenetljivo v skromni pregledni obliki zaključí z viškom socialistične industrializacijske vneme, ki jo je označila globoka gospodarska kriza v osemdesetih letih, kar je davek stanju arhivskega gradiva, na katerem tudi temelji knjiga.

Popotnica, ki spremlja natis in izid knjige Milka Mikole o celjski industrializaciji je večpomenska. Ni moč prezreti, da po svoji vsebini in izpovedni moči pomembno dopolnjuje celovitost podobe celjske preteklosti. Avtor je zaznal in se je potrudil s svojim delom premostiti obstoječo vrzel v obsežnem seznamu del na temo celjske zgodovine. Na drugi strani pa ima tudi širšo vplivnost. Prav gotovo jo bodo redno jemali v roke raziskovalci, ne le celjske temveč tudi slovenske preteklosti. Pri pisanju gospodarsko zgodovinskih pregledov bo knjiga Milka Mikole nedvomno še dolgo nepogrešljiva na seznamu literature oziroma citiranih del. Njeno uporabnost pa bo poleg vsebinskih razlogov ohranjal tudi natančen osebni register, ki omogoča enostaven dostop do podatkovnih informacij.

Žarko Lazarević

Mile S. Bjelajac, **Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon**. Beograd : Institut za noviju istoriju Srbije, Dobra, 2004. 362 strani.

Beograjskega zgodovinarja Mileta Bjelajca poznamo kot avtorja več študij o vojski prve jugoslovanske države (Vojska kraljevine SHS 1918–1921, Vojska kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935). Pred dvema letoma je izdal knjigo, ki je zanimivo dopolnilo omenjenima. Gre za prikaz elite starojugoslovanske vojske, če kot elito razumemo najpomembnejše častnike t. j. generale in admirale.

Nastanek starojugoslovanske vojske je poseben proces, ki ga je uokviril nastanek nove države, v katero so se združile različne skupnosti in tako tudi različna vojska oz. vojaki. Določen vpliv je imelo tudi dejstvo, da so se v enotno vojsko Kraljevine SHS združile zmagovalke in poraženke iz prve svetovne vojne.

Prvo poglavje nas vpelje v nastanek generalitete v novo nastali državi in opozori na nekaj vprašanj, ki so se pojavljala. V zvezi z generali nove skupne vojske naj omenim le, da so bili l. 1919 v skupno vojsko sprejeti 3 generali in 3 admirali iz nekdanje avstroogrške vojske. Vsi trije generali pa so bili ob upokojeni že do l. 1923.

Sprejem nove zakonodaje l. 1923 je določil tudi pogoje za napredovanje v generala in admirala. (O tem je govora v drugem poglavju.) Glede na velikost vojske je bilo predvidenih 150 generalskih mest. Število se je kasneje povečalo na več kot 180. Polkovnik ali general nižjega ranga je lahko napredoval le, če se je izpraznilo generalsko mesto. To se je lahko zgodilo, če je general odšel na mesto vojnega atašeja ali bil razporejen v rezervo.

Tako rekoč ves čas stare Jugoslavije je v vojaškem vrhu tlelo nezadovoljstvo zaradi nespoštovanja zakonskih meril za napredovanje, zaradi protekcije posameznikov ali očitnega spregledovanja drugih. Ti očitki so bili usmerjeni tudi na kralja Aleksandra. V tej knjigi Bjelajac, podobno kot v prejšnjih študijah, dokazuje, da ne moremo govoriti o oviranju nekdanjih avstroogrških častnikov v njihovem napredovanju. Povsem drugo vprašanje pa je zanimanje za vojaške poklice pri posameznih narodih.

Naslednji dve poglavji sta posvečeni odnosu kralja Aleksandra, in po njegovi smrti kneza Pavla, do generalov. Podrobno so opisani postopki imenovanj na nekatere pomembne položaje. Seznanimo se lahko z Aleksandrovim nespornim primatom v vojaških vprašanjih. Opisana je tudi posebna vloga generalov ob politični krizi, od poletja l. 1928 do začetka l. 1929, ki je na koncu pripeljala do neparlamentarne vlade, ki jo je vodil kraljev zaupnik general Petar Živković.

Bjelajac obširno opiše okoliščine državnega udara 27. marca 1941. Med vzroki za državni udar navaja tudi nezadovoljstvo vojske tako z notranjo, kot z zunanjo politiko. Spoznamo vodje udara (generale Kosiča, Ilića in Simovića) in njihove medsebojne povezave, ki pri nekaterih segajo vse v čas šolanja.

O tragični usodi vojaške elite govori poglavje Silazak sa istorijske scene 1941–1945. Poraz v aprilski vojni je jugoslovanske generale porinil v različne usode. Tako jih je veliko število uspelo oditi v emigracijo, kjer so skušali delovati naprej. Mnogi so končali v ujetniških taboriščih. V domovini so se pojavili v službi NDH, v Nedićevi Srbiji, iskali stike z Dražo Mihajlovićem ... Konec vojne je za mnoge pomenil, da so ostali brez domovine, saj so ostali v tujini, kjer pa so se organizirali na različne načine in poskrbeli za svoje preživetje.

Zadnje poglavje pred leksikalnim delom nam predstavlja družbeni status in značaj vojaške elite. Bjelajac piše, da je bilo skoraj tri četrtine (368 od 502) generalov rojenih v mestih in trgih. Vsi ostali, razen 13, za katere ni našel podatkov, so bili rojeni na vasi. Med generali, ki so svojo vojaško kariero začeli v Avstro Ogrski, jih je bilo kar nekaj iz nekdanje Vojne krajine, kar je bilo povezano tudi z njihovim vojaškim poreklom. Pri mnogih je bil namreč tudi oče vojak. Zanimivo je socialno poreklo, ki ga je lahko identificiral pri 30 odstotkih generalov. Dve tretjini staršev (Bjelajac govori o poklicu oz. socialnem izvoru staršev, vendar gre vsaj pri poklicu predvsem za poklic očeta) te skupine generalov je bilo javnih uslužbencev (mdr. politični funkcionarji na različnih ravneh, častniki), več kot petina jih je bila samostojnih podjetnikov (predvsem trgovci) oz. obrtnikov ali v svobodnih poklicih, desetina staršev je bilo kmetov. Bjelajac opozarja na dejstvo, da je bilo veliko primerov, ko sta bila brata ali več bratov častnikov, ki so se povzpeli do generalskega čina – 29 generalov je imelo brata istega čina. Po Bjelajcu je vojaška kariera omogočala napredovanje po socialni lestvici in pridobivanje višjega ugleda v družbi, ki se je naglo socialno razslojevala, a počasi gospodarsko razvijala. Avtor nato opisuje primere družinskih povezav različnih generalov, npr. s kom so bili sorodstveno povezani v svaštvu, preko porok svojih otrok itd. Prostor je namenjen tudi generalskim soprogam, njihovemu izvoru in njihovim družinskim povezavam. Kako se je vojaški poklic v družinah generalov nasledil, nam pove podatek, da je od 64 sinov 49 generalov postalo aktivnih častnikov. Veliko število generalskih sinov je študiralo, kar pa velja tudi za precejšen del generalskih hčera. Zadnje odstavke poglavja o socialnem statusu generalov je Bjelajac namenil prikazu gmotnega položaja generalov v stari Jugoslaviji. Tu je zanimivo prebrati, kako je bilo urejeno plačevanje generalov. Danes so nam zanimivi dodatki, ki so bili del plače, npr. dodatek za ženo, stanovanje, za kurjavo, draginjski dodatek ali planinski dodatek. Posamezni generali so svoj gmotni položaj izboljševali z dotami svojih soprog, z dediščinami. Po upokojitvi so mnogi vstopili v gospodarstvo. Praksa je bila, da so višji poveljniki v posameznih krajih stanovali v okolju, ki je bilo primerno njihovemu družbenemu položaju. V primeru prekinitve dela v vojski, upokojitve ali npr. smrti so se morali družinski člani izseliti iz službenega stanovanja v 3–4 mesecih. Vojaška stanovanja so lahko najeli le poročeni častniki. Samski so običajno stanovali v posebnem delu vojašnice ali so najemali stanovanja pri zasebnikih. Avtomobili so tudi v stari Jugoslaviji povzročali spremembe v transportu in tudi v družbenem ugledu. Uporaba avtomobila je bila določena zelo natančno. Za osebno rabo so lahko imeli avto le vojvoda Bojović, kraljev adjutant, pet poveljnikov armadnih okrožij (armijska oblast), poveljnika mornarice in letalstva ter poveljnik mesta Beograd. Osebna uporaba avta je bila mogoča tudi, če je nekdo na prireditvi zastopal kralja, vojnega ministra ali poveljnika armadnega okrožja. Po Bjelajcu je zanimivo, da med omenjenimi uporabniki ni načelnika Glavnega generalštaba.

Najobsežnejši del knjige je biografski leksikon 502 generalov in admiralov starojugoslovanske vojske. Bjelajac je zbral in objavil podatke o rojstvu in smrti posameznika, o njegovem šolanju, službovanju in napredovanju. Navaja tudi podatke o odlikovanjih, ki so jih prejeli posamezniki. Na koncu je dodal še družinske razmere, kjer poleg staršev generala oz. admirala našteva tudi podatke o soprogi in njenem poreklu, ter podatke o morebitnih sorodstvenih zvezah, predvsem svaštvu. Za lažje iskanje oseb v leksikalnem delu, ima knjiga na koncu še seznam generalov z navedbo strani, kjer je njihov življenjepis.

Zadnji del knjige nam ponuja v branje in analizo šestnajst preglednic. Preglednice prinašajo sezname vojaške strukture od predvojne Srbije do časa tik pred napadom na Jugoslavijo leta 1941. Za lažje spoznavanje o času šolanja je uporabna tabela o razredih šolanja v srbski vojski. Pogosto je bilo zanimivo vprašanje tako v strokovnih krogih, kot v širši publiki, o zastopanosti narodov, ki so živeli v Avstro-Ogrski, v najvišji vojaški strukturi stare Jugoslavije. Med 502 generaloma in admiraloma najdemo 63 nekdanjih častnikov avstroogrske vojske, od tega jih je bilo 17 rojenih na slovenskem ozemlju.

Knjiga je vsekakor uporaben pripomoček za raziskovalce vojaške oz. zgodovine nasploh. Uporabna je tudi kot zanimiv leksikon za ljudi, ki potrebujejo nekaj informacij o položaju generalitete in jih zanimajo življenjske zgodbe posameznikov. Morda lahko knjigi zamerimo le izostanek celotnega osebnega registra. Že omenjeni seznam generalov je omejen le na strani v biografskem razdelku. Tako pogrešamo navedbe drugih strani, kjer se omenjajo posamezniki, in seveda bi v seznam oseb sodili še ostale osebe, omenjene v knjigi.

Bojan Balkovec

**Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.** Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2004. 315 strani. (Volumen ; 22)

Kot že nekaj let nazaj, bomo tudi tokrat predstavili zadnjo publikacijo v naslovu omenjene hrvaške zgodovinske ustanove. V njej tokrat prevladujejo prispevki z dalmatinsko tematiko.

Damir Karbić objavlja razpravo: Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322) (str. 1–26). Avtor kritično obravnava dosedanje historiografije o hrvaškem plemiškem rodu Šubićev Bribirskih in sicer od prvih omemb v virih do izgube banske časti bana Mladena II. leta 1322. Gre za primer izjemnega vzpona nekega plemiškega rodu v srednjeveški madžarsko-hrvaški državi. Vzpon Šubićev-Bribirskih je bil najvišji v zadnjih desetletjih 13. in v prvih desetletjih 14. stoletja. V tem času so postali Šubići skoraj samostojni vladarji, ki so v svojih rokah zbrali pomembne urade in položaje v kraljestvu in so dominirali v okolnih območjih, zlasti v Bosni in Humu. Aktivno so sodelovali tudi v mednarodni politiki. Razprava je oris vzpona in padca Šubićev skozi 11 generacij v 220 letih.

Krešimir Kužić objavlja članek: Gdje je i kad Toma Arhiđakon doživio hrvatska vjerovanja vezana za pomrčinu mjeseca – doprinos interdisciplinarnoj metodi istraživanja (str. 27–33). Splitčan Toma Arhiđakon (1200–1268) je bil zaupnik ne le domačinov temveč tudi papežev in je opravil vrsto diplomatskih in mirovnih misij. Toma je pisec najpomembnejše kronike hrvaškega srednjega veka. Poleg krajevnih, državnih in cerkvenih dogodkov je zapisoval tudi astronomske pojave. Gre za sončna mrka iz let 1239 in 1241. Presenetljivo je, da v njegovem delu ni nobenih datiranih navedb o luninem mrku, obstaja pa notica o hrvaškem praznovanju v zvezi s tem mrkom. Na nekem potovanju v domovini je bil ob luninem mrku priča verovanju, da je mogoče požrešne demone z lune pregnati z ropotanjem po kovinskem posodju.

Branka Grbavac je prispevala krajšo razpravo: Prilog proučavanju životopisa zadarskog plemića Franje Jurjevića, kraljevskog viteza (str. 35–54). Na podlagi objavljenega in neobjavljenega gradiva je prikazano delovanje kraljevskega viteza Franja Jurjevića, ki je bil najpomembnejši član zadrške plemiške družine Jurjević. Jurjević ima največ zaslug za vzpostavitev in ohranitev anžuvinske vladavine posebej v Zadru, pa tudi v drugih dalmatinskih mestih. Zaradi svojih zaslug je zasedal pomembna mesta ne le v upravi mesta Zadra, temveč tudi drugod. Za to je dobil od kralja Louisa plemstvo v rangu kraljevskega viteza. Od 1358 do svoje smrti je bil trogirski knez. V prvem delu razprave so biografski podatki o vitezu Jurjeviću in članih njegove ožje družine. Pomemben vir za proučevanje Jurjevićevega življenja je njegova oporoka, napisana v Trogiru 1377, ki je objavljena v drugem delu razprave. Iz nje so razvidne zveze, ki jih je imel s posvetnimi in cerkvenimi strukturami srednjeveškega Zadra in Dalmacije.

Sabine Florence Fabijanec objavlja obsežno razpravo: Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću (str. 55–120). Avtorica zelo izčrpno prikazuje družbeno in kulturno vlogo trgovcev v srednjeveškem Zadru. Najprej obravnava njihovo stanovsko pripadnost in politično vlogo v zvezi s skupinami, ki so jim pripadali, »večjo« (*majores*) in »manjšo« (*minores*), ki sta se vzpostavili že